

Yeni Belgeler Işığında Türk Milli Mücadelesi'nde Şeyh Senusi*

Cengiz Mutlu**

Öz

Milli mücadele yıllarında Türk vatanının işgallerden kurtarılması ve milletin bağımsızlığının sağlanması için birçok din adamı önemli hizmette bulunmuştur. Bunlardan biri de Trablusgarp Savaşı'ndan beri Osmanlı Devleti yanında mücadeleye atılan Şeyh Senusi'ydı. Mütarake yıllarında Ankara Hükümeti'nin gerek Anadolu, gerekse Ortadoğu'ya karşı yaptığı propaganda faaliyetlerinde Şeyh Senusi başat rol oynamıştır. Türkiye, Libya'yı Trablusgarp Savaşı'yla kaybetse de buraya ilgisi hiç eksilmemiştir. Nitekim, Şeyh Senusi'nin Türkiye'deki varlığı dahi İtalyanları endişeye sevk etmişti.

Anahtar Kelimeler

Milli Mücadele, Senusi, Ankara, Irak, Suriye, propaganda

* Geliş Tarihi: 08 Ağustos 2016 – Kabul Tarihi: 24 Kasım 2016

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Mutlu, Cengiz (2019). “Yeni Belgeler Işığında Türk Milli Mücadelesi'nde Şeyh Senusi”. *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 88: 55-82.

** Doç. Dr., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Karasu Meslek Yüksek Okulu – Sakarya/ Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1192-8528>

cengizmutlu@sakarya.edu.tr

Giriş

Osmanlı Devleti'nin Senusilerle işbirliği özellikle Kuzey Afrika'daki son Osmanlı toprağı olan Trablusgarp'ın İtalyanlarca işgaliyle artmıştır. Bilindiğı üzere İtalyan işgali üzerine M. Kemal Bey, Enver Bey gibi vatansever Türk subayları Trablusgarp'a giderek direnişini Senusilerle beraber organize etmeye başlamışlardı.

Trablusgarp Savaşı devam ederken Balkan Savaşları'nın patlak vermesi ve akabinde Osmanlı Devleti'nin bölgeyi terk etme mecburiyetinin doğması üzerine bölgedeki silah ve mühimmat mücahitlere bırakılmıştır. İtalyanlarla yapılan antlaşmaya rağmen İstanbul'daki Hükümet Enver Bey'in kardeşi Nuri Bey aracılığı ile Senusi ile haberleşmekteydi. Kendisine gönderilen hediyelerden dolayı şükran duygularını dile getiren Senusi, Trablusgarp ahalisinin silah ve cephane bakımından unutulmamasının altını çizmekteydi (BOA. A.MKT. MHM. 745/47, lef 4). I. Dünya Savaşı sırasında ise Osmanlı ve Alman ajanları, Senusileri silah ve parayla teçhiz etmek suretiyle İngiliz ve İtalyanlara karşı sevk etmişti. Senusiler ile İngiliz ve İtalyanlar arasında 1915'te başlayan savaşlar 1917 baharı Senusilerin resmi antlaşmayı kabul edişlerine kadar sürmüştür. Bu dönemde on binlerce İngiliz ve İtalyan askeri Senusilerce oyalanmıştır (Üzen 2007:124). Diğer taraftan I. Dünya Savaşı sırasında Enver Paşa, Sultan V. Mehmet'i halife olarak muhafaza etmek istemekte, fakat ara sıra onu halifeliğı Senusi'ye devretmekle korkutuyordu. Senusi'ye henüz savaşın başında, şayet tüm Afrika Müslümanlarını ayaklandırabilirse, kendisinin halife seçilebileceğı vaadi yapılmıştı (Jaschke 1972: 116). Osmanlı Devleti Senusi'den sadece silahlı direniş hususunda değil propaganda yapmak için de faydalanmıştı. Nitekim İngilizlerin propagandasına karşı, Senusi imzalı birçok broşür İslam memleketlerinde dağıtılmıştı (BOA. HR.SFR.04, 287/85). Devlete yaptığı hizmetlerden ötürü Senusi'ye Trablusgarp ve Bingazi Havalisi Nâib-i sultan –sultan olmadığına yerine vekalet eden- ünvanı ile birlikte birçok kıymetli hediyeler verildi (BOA. MV, 243/55). 1918 başında Enver Paşa, Teşkilat-ı Mahsusa'nın son başkanı Hüsamettin Ertürk'e verdiği emirle, Senusi'yi bir Alman denizaltısıyla Trablusgarp'tan İstanbul'a getirmesini istemişti. Emrin ardından, Senusi İslâm dünyasındaki nüfuzundan istifade edilmek ve İngiliz propagandasını pasifize etmek için İstanbul'a getirtilmişti (Ertürk 1996: 171).

Senusi, İstanbul'da bulunduğu sürede savaşın gidişatı hakkında gazetecilere beyanatta bulunmuştur. 3 Eylül 1918'deki beyanatında Senusi, sadece

İtalyanlara karşı değil, Mısır'da İngilizler, Sudan'da ve Fas'ta Fransızlarla tüm cephaneye eksikliğine rağmen çarpıştıklarını hatırlatma gereği duymuştur (*İkdam*: 4 Eylül 1334) İstanbul'dayken Senusi imzasıyla 5 Eylül 1918'de tüm İslam âlemine yönelik bir beyanname yayımlanmıştır. Tüm İslam dünyasının özellikle de mütedeyyin Müslümanların düşmanların entrika ve yalanlarından beri olmalarının vurgulandığı beyannamede, Müslümanların uyanmalarının, düşmanların zahiren Müslüman menfaati, aslında İslam ittihadını bozmak için çalıştıklarının altı çizilmiştir. Beyannamede, hürriyet ve istiklâl uğrunda mücadele edilmesi gerektiği bir zamanda düşmanın İslâm âlemini zayıf düşürmek için elinden geleni yaptığı üzerinde durulmaktaydı. Beyanname şu şekilde devam etmekteydi:

Önünüzde Harb-i Umumi gibi nadir bir fırsat var. İslâm'ın yegane istinadgâhi olan Devlet-i Osmaniye bütün kuvvetlerini toplayarak Müslümanların ve İslâm'ın şanını yükseltmek için Harb-i Umumiye iştirak etti. Binaaleyh şarkda garpta ne kadar Müslüman varsa hepsinin Devlet-i Aliyye'ye muavenet etmeleri hepsinin bu mukaddes uğurda fedakârlıkta bulunmaları iktiza eder ki, Devlet-i Aliyye bu muharebeden Mansur-ı muzaffer olarak çıksın ve râyet-i İslâm'ı ilan etsin... (Sebilürreşad: 5 Eylül 1334)

Sultan Vahdettin tarafından kabul edilen Senusi, gördüğü iltifattan ötürü padişaha teşekkür etmiş ve Topkapı Sarayı'ndaki ikametgâhına dönmüştür (*İkdam*: 13 Eylül 1334). Bu arada Halkın yoğun tezahüratı altında Senusi, Sultan Vahdettin'e Eyüp Sultan'da kılıç kuşatmıştır (*İkdam*, 31 Eylül 1334). Daha sonra Trablusgarp Nâib-i Sultanı Senusi'nin Irak ve Filistin'i ziyareti kararlaştırılmışsa da, (*İkdam*: 24 Eylül 1334) güney cephesindeki gelişmeler bunu önlemiştir. İstanbul'da bulunan Senusi'nin sulh antlaşması imzalanıncaya kadar Bursa'da ikameti uygun görülmüştür (*İkdam*: 6 Teşrin-i Sani 1334).

Ertürk'e göre, Senusi İttihatçıların tüm ısrarlarına rağmen Hicaz'a gitmek istemiş de Vahidettin buna müsaade etmemiştir. Üstelik Senusi'nin İstanbul'da ikameti Vahidettin'i vehme düşürmüştü. Çünkü Halife sıfatıyla Vahidettin elindeki manevi nüfuzu kaptırmak niyetinde değildi. Zira, Senusi'nin İslâm dünyasında önemli mevki olduğu gibi, tarikatına bağlı en az kırk milyon Müslüman vardı. Ayrıca Şeyhin önce Bursa, ardından Ankara'ya gönderilmesinin bir sebebi de Mustafa Kemal Paşa üzerinde etkili olacağına düşünülmesiydi (Ertürk 1996: 194).

Şeyh Senusi Bursa'da

Birinci Dünya Savaşı sırasında Enver Paşa, İslam dünyasıyla iyi ilişkiler kurulmasına önem verdiği için Arabistan'dan, İran ve Afganistan'dan birçok şeyhleri çağırıp kullanmıştı. Bunlar İtilaf Devleti vatandaşı oldukları için ele geçirilirse haklarındaki kanuni hükümler çok sert olacaktı. Bu yüzden şeyhlere biraz para verilmek suretiyle İstanbul'dan çıkarılmıştı. Senusi ise Bursa'ya gönderilmişti (Ahmet İzzet Paşa 1993: 30).

2 Kasım 1918'de Bursa'ya gelen ve kendisine Bursa'da son derece güzel bir köşk tahsis edilen Senusi, tamamen serbest bir şekilde hayatını idame etmeye başlamıştı. İstanbul Hükümeti Bursa valisine gönderdiği emirlerle Şeyhin durumunun kontrol edilmesini istemiş, (BOA. DH.ŞFR. 104/88) Vali Hazım Bey ise Şeyhin tamamen serbest bir şekilde hayatına müreffeh devam ettiğini bildirmişti (BOA. DH.KMS. 56-2/35). Bu arada Senusi, yolların açılması sebebiyle Bingazi'deki ailesine gönderilmek üzere İstanbul'da saklanan 25.000 mecdiye ile Hırka-i Şerif'te bulunan kılıçlarla ehram ve şalın tarafına gönderilmesini talep etmiştir (BOA. DH.KMS. 56-2/35, lef 6). İstanbul'daki Hükümet ise gönderdiği cevapta zikredilen nakit paranın şeyhin dönüşü için saklandığı, bu konuda kendisiyle görüşülmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Hükümetin cevabını doğal karşılayarak paradan vazgeçen Senusi, diğer eşyaların gönderilmesi talebini yinelemiştir (BOA. BEO. 4609/345639, lef 2).

Yunan Ordusu'nun ileri harekâtı neticesinde Bursa işgal edilecekti. İşgalden evvel Senusi, İstanbul'a gönderdiği yazıyla Erenköy veya Adalar'da ikamet etmek isteğini iletmıştır. İsteğinin mümkün olmadığı Senusi'ye anlatılarak arzusundan vazgeçirilmiş, bunun yerine kendisi için bir araba ile bir çift hayvanın satın alınmasına karar verilmişti (BOA. BEO, 4542/340612). Araba bedeli olarak mesarif-i gayri melhuza tertibinden 1000 lira postayla gönderilmiştir (BOA. BEO. 4606/345255). Bursa Valisi Hacı Muhiddin Bey Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta; Bursa'daki durum gittikçe tehlikeli bir hale geldiğinden Şeyh Senusi'nin Bursa'dan Ankara'ya gelmek istediğini, Şeyhin bu şekilde ayrılmasının kamuoyunda kötü izlenim vereceğinden TBMM tarafından çağrıldığına dair bir yazı istemiştir (TİTE. 330/26). Yunan Ordusu'nun 10 Temmuz 1920'de Bursa'yı işgali ve Kuva-yı Milliye'nin buradan çekilmesi üzerine Senusi Konya'ya nakledilmişti (BOA. DH.EUM.KLH. 4/40).

Şeyh Senusi'nin Konya'daki Faaliyetleri

Milli Mücadele yıllarının en önemli ayaklanmalarından biri Konya'daki Delibaş İsyanıydı. İsyancılara ilk olarak Müftü Ali Rıza Efendi başkanlığında bir nasihat heyeti gönderilmişse de başarısız olunmuştu. İkinci heyetin de isyancılarla müzakerede başarısız olması üzerine, verdiği vaazlarla halkın üzerinde büyük nüfuz sahibi Senusi başkanlığında aralarında Adil Çelebi'nin de bulunduğu üçüncü bir heyetin isyancılara gönderilmesine karar verildi (Avanas 1998: 136). Hatta bu konuda inisiyatif bizzat Senusi'den gelmişti. Bu konuda Konya Mebusu Abdülhalim Çelebi Efendi mecliste şunları söylemiştir:

Şeyh Senusi Hazretleri teşrif ettiler. Bizim Sertarik Dede Efendi yanlarındaydı. Şeyh Senusi, "Biz gidelim. Kuva-yı Milliye'den kuvvet gelinceye kadar biz de bulunalım. İki tarafın kanı dökülmesin, şöyle olmasın, böyle olmasın." diye Arapça söyledi. (TBMM Zabıt Ceridesi, VI, 109 İctima: 249)

Senusi'nin arabulucu olarak gönderilmesi kararının gizli bir komite tarafından alındığına, komitenin Alaaddin Tepesi ve Camii'ni ele geçirme planları yaptığına dair iddialar mevcuttur. Tenkil kuvvetinin gelmesi için zaman kazanmak isteyen Haydar ve Avni Bey'ler Senusi'ye, isyancıların ya şehri terk etmelerini veya çocukları yanlarında olduğu halde kendilerinin Afyon'a gitmelerine müsaade edilmesini istemiştir (Avanas 1998: 137). Bunun üzerine Senusi, "Siz buradan bir heyet gönderiniz onlarla görüşüp konuşsunlar ve kati cevabı versinler" şeklinde bir teklifte bulunmuştu. Senusi ve heyetin tepeden inmesinin ardından çatışma yine başlamıştı (Önder 1953: 201).

Asilerin kullandığı Kayıklı kahvehanesine gelen Senusi ve heyet onların maksatlarını sormuştu. Bir kısmı jandarmanın asker toplama bahanesiyle evlerine girip yağma yaptıklarını, diğerleri padişaha bağlı olduklarını beyan etmişlerdi. Bunun üzerine Çelebi Efendi, kendilerinin padişaha bağlı olduklarını söylemiş, tahriklere kapılmamaları doğrultusunda isyancıları iknaya çalışmıştır. Senusi'de bu sözleri teyit etmişti. Konya İsyanı ancak Afyon'dan tedip kuvvetlerinin gönderilmesiyle bastırılabilmişti (Avanas 1998: 138-143). Bu arada Ankara Hükümeti tarafından Konya'da bulunan Senusi ve erkanına verilmek üzere 800.000 kuruş, tahsisat-ı mesture tertibinden mahalline gönderilmiştir (BCA. 30.18.1.1/2.22.16).

Ankara'daki Faaliyetleri

İstanbul'dan Bursa, oradan Konya'ya geçen Senusi orada bir müddet geçirmiştir. 15 Kasım 1920'de Konya'dan Ankara'ya gelen Senusi, İslâm'ın kurtuluşunu Anadolu'daki milli ordunun direnişine bağlamaktaydı (Gülmez 1999: 642). Ankara istasyonunda birçok kişi tarafından karşılanan Senusi, hükümetçe hazırlanan mahalde misafir edilmiştir (*Hakimiyet-i Milliye*: 17 Teşrin-i Sani 1336).

Şeyh Senusi, 26 Kasım 1920'de, Mustafa Kemal Paşa'nın da katıldığı kendisi şerefine verilen Millet Meclisi'ndeki ziyafete katılmıştır. Ziyafette, Mustafa Kemal Paşa ve Senusi birer nutuk irad etmişlerdi. İtalyanların 1911'de Osmanlı vatanının en önemli parçasından birine adeta bir haydut gibi saldırdığını hatırlatan Mustafa Kemal Paşa, o sırada İstanbul'da olduğundan yaptığı araştırmayla Kuzey Afrika'yı savunan kuvvetlerin son derece kısıtlı olduğunu gördüğünü, devletin oraları kurtarmak için kuvvet sevkinin engellerle dolu olduğunu, vatanı savunmada istekli birçok arkadaşı gibi kendisinin de tebdil-i kıyafet Mısır'a gittiğini ve orada İslâm Âlemi'ni esir etmek isteyen İngiliz tahakkümünün sergilendiğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu engel karşısında ümitlerinin azalmaya başladığını itiraf etse de, müşküllerle dolu bir seyahatin ardından necip insanlarca etraflarının sarılmış olduğuna şahit olduğunu belirtmiştir. Bu insanlar Türk askerini tüm samimiyetleriyle karşılayan vatanperver Senusilerden başkası değildi. 1830'da Fransızlar tarafından işgal edilen Cezayir'i hatırlatan Mustafa Kemal Paşa, işgal altındaki topraklarda yetişen bir dahi olarak Seyyid Muhammed Bin Ali Essenusi'yi göstermiş ve adı geçenin tüm İslâm dünyasını dolaşarak İslâm'ın saadeti için çalıştığına vurgu yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa'ya göre, Senusilik sadece bir tarikat olmayıp, Müslümanları saadet yolunda aydınlatmayı kendine şiar edinen esaslı bir teşkilattı. Sözlerini,

Bilhassa Afrika'da kendi teşkilatları dairesinde bulunanlar için değil bilcümle Afrika İslamları için hakikaten taktire şayan bir Müessesesi-i İslamiye vücuda getirdiler. Kendi gözlerimizle gördüklerimiz gibi Senusiler Afrika'da insanîyet ve medeniyet hususunda pişdar olmuşlardır. Bu itibarla bütün Afrika Müslümanlarının kalplerinde kendilerinin büyük bir mevki-i ihtiramları vardır. Senusiler Afrika'nın vicdanına sahip ve hakim olan bir ailedir. Binaaleyh hazarlarıyla müşerref olduğumuz zat-ı ali hakikat-ı halde Afrika'nın en tabii reisi ve en salahiyettar hükümdarıdır. Senusiler başta Seyyid Ahmet Essenusi olduğu halde bize bir sene zarfında gösterdikleri himmetleri fevkalade âlidir. Biz ancak

bu sayede topumuz, tüfeğimiz kalil herşeyimiz sıfır denecek derecede olduğu halde dünyanın bütün vesaiti harbiyesine malik olan İtalyanları daima mağlup bir vaziyette bulundurduk.

şeklinde sürdüren Mustafa Kemal Paşa, bu vesileyle Şeyh Senusi'ye teşekkür etmeyi vazife bildiğini ifade etmişti. İslâm Âlemine Senusi'nin daha birçok katkı sağlayacağına inandığını söyleyen Mustafa Kemal Paşa, sarfedilen me-sainin tüm İslâm dünyasının merkezi olan Türkiye Devleti'nin kurtuluşuna yardım edeceğine dikkatleri çekmişti. Senusi ise Arapça yaptığı nutkunun özetinde, İslâmiyet'in yok oluşunun muhakkak görüldüğü, Müslümanların ümitlerinin tükendiği bir sırada Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının cihadı başlattıklarını, bu hizmetin tüm İslâm Âleminin bekasına yarayacağını ve İslâm ülkelerince tam bir samimiyetle taktir edileceğini, bu mukaddes hizmetin hakiki saadete ulaşması için dua edeceğini, cihadı ihya edenlere yüz şehit sevabı verileceğini hatırlatmış ve Mustafa Kemal Paşa'ya teşekkür ederek sözlerini bitirmiştir (*Hakimiyet-i Milliye: 27 Teşrin-i Sani 1336*).

Genel vaiz olarak görevlendirilen Senusi, kalabalık maiyetiyle yerel giysiler içinde beyazlara sarılmış olarak kürsü ve minberlere çıkmakta ve heyecanlı vaazlarıyla Türk Ordusu'na gönüllüler toplamaya başlamıştı (Koloğlu 1981: 228). Vaazlarında ve gazetecilere beyanatlarında Senusi, Sultan Vahidettin'in hareket tarzının tüm İslâm âleminde nefret ve telin uyandırdığını açıkça ifade etmiştir. 6 Aralık 1921'deki beyanatında olduğu gibi, Mustafa Kemal Paşa'ya ise hürmet ve taktirlerini arz etmekten geri durmamaktaydı (*Vakit: 7 Kanun-i Evvel 1337*).

Senusi tarafından Sakarya Zaferi'nin ardından Sadrazam Tevfik Paşa ve Sultan Vahidettin'e Arapça mektuplar gönderilmiştir. Mektuplardan birinde Osmanlı Devleti'nin yaşaması ve Sultanın sağlığı için dua ederken, diğer taraftan kurtarıcı, atılgan, kahraman olarak nitelediği Mustafa Kemal Paşa'ya saygısını esirgememekteydi. Mektuplardan birinde Milli Mücadeleye neden katıldığını ayrıntılı bir şekilde ortaya koyan Senusi, ülke işgal altında ileri gelen kişiler tutuklanıp sürülmekteyken, Bursa'da Sultanın gönderdiği emrin kendisini kuşkulandırdığını, kendisi gibi bir âcizin çok daha büyük tehlikelerle karşı karşıya kaldığını vurgularken, Mustafa Kemal Paşa için şu sözleri sarf etmekteydi:

Devletin istiklalini ve eski kudretini sağlamak ve kutsal emrin sonucunu sağlayınca kadar çabasında karar ve fikir sahibi olduğuna inandığımdan kendisine uymaya ve katılmaya şer'an mecbur hissettim. Bunun kutsal cihat olduğuna inanıyorum. Konstantin habisinin melun askerleri Osmanlı milletini mahvetmek amacıyla saldırırken, onları perişan eden Mustafa Kemal'i ödüllendirmeniz gerekir (Koloğlu 1981: 135-136).

Ankara Hükümeti yeri geldiğinde Senusi'yi İstanbul Hükümetine karşı bir koz olarak kullanmaktan geri durmamıştır. 22 Kasım 1921 tarihli bir İngiliz istihbarat raporuna göre, padişahla Ankara Hükümeti arasında anlaşmazlık kötüye gitmekteydi. Ankara Hükümeti, Damat Ferit tarafından çıkarılmış ve milliyetçileri asi ilan eden fermanın kaldırılmasını istemişe de buna beklenen cevap alınamamıştı. Bunun üzerine İstanbul Hükümeti'ne verilen cevapta, Ankara'nın istekleri yinelenmiş ve padişaha tutumunu değiştirmesi için kısa bir süre tanınmıştır. Padişah yine olumsuz bir tutum takınırsa Ankara, padişahın tahttan indirileceğine dair Senusi'den bir fetva alma tehdidini savurmuştur. Bu gelişme ebetteki padişahın çevresinde kaygı uyandırmıştı (Soyel 2007: 150).

Ertürk, anılarında Ankara'dayken Senusi ile görüşmesini aktarmaktaydı. Eski günler yad edildiğinde söz Enver Paşa ve onun İttihad-ı İslâm uğruna sarf ettiği muazzam çabadan açılmıştır: "Enver Paşa, cidden bir idealist idi. İttihad-ı İslâm davası uğrunda bütün mevcudiyetiyle gayeye bağlanmıştı. Fakat bunun tahakkuku çok güçtü. Mustafa Kemal Paşa'yı daha realist buldum. O kanaatkar ve daha ameli düşüncelerin sahibidir. Bu sebeple muvaffak olacağına inanıyorum..." Şeyh, Teşkilat-ı Mahsusa'nın akıbetini, İttihatçı liderlerin nerelerde olduklarını, ne yaptıklarını sormuş ve bir hayli iltifatta bulunmuştur. Ertürk, Senusi'nin hiçbir vakit Milli Mücadeleye girişenleri padişaha sadakat ve itaate davet etmek üzere gelen bir kişi değil, bilakis İstiklâl Savaşı'nda yer alan bir mücahit olarak gördüğünü ifade etmekteydi (Ertürk 1996: 434).

İzzet ve Salih Paşa'ların Anadolu'ya gelmeleri münasebetiyle Şeyh Senusi tarafından adı geçenlere 19 Aralık 1921'de bir telgraf gönderilmiştir. Telgrafta Senusi şu cümlelerin altını çizmekteydi: "Ankara'da vüzera-yı azim ve müşiran-ı fihamdan devletlu İzzet ve Salih Paşa Hazretleriyle rüfeka-yı muhteremelerine bilmukabele eda-yı selam ve ihda-yı ihtiram eyler (Darü'lnecdetülislamiye) ye salimen muvasalatınızdan ve gayret-i vataniye ve hamiyet-i diniyeye ashabına

mecmu olan Anadolu'ya iltihakınızdan dolayı Cenab-ı Hakka hamd ederim” (*Hakimiyet-i Milliye*: 20 Kanun-i evvel 1337).

Anadolu'da geçirdiği günler zarfında Senusi, basına bazı demeçler vermiştir. 25 Aralık 1921'de bir gazeteye verdiği beyanatta Senusi; zafer için birleşilerek ısrarcı olmak gerektiğini, İslâmiyet'in yabancı tahakkümünü reddettiğini ve İslâmiyet'in galip geleceğini, Libya'da İtalyan idaresine karşı Anadolu'da olduğu gibi mücadeleyi yönetecek bir grubun bulunmadığını, İslâm düşmanlarının bozgunculuk çıkarma hususunda usta olduklarını öne sürmüştür. Ankara'yı, yalnız Anadolu'nun değil bütün dünya Müslümanlarının yararlanacağı meyve veren bir ağaca benzeten Senusi, Ankara'daki meclisin İslâm tarihinde önemli bir yere sahip olacağını söylemişti. Senusi, Anadolu seyahatinin amacını ise halka durumu anlatıp onları aydınlatmak, bunun için nereye gidilmesi gerekiyorsa oraya gidilmek suretiyle üzerine düşen vazifeyi yerine getirmek olarak özetlemişti (Gülmez 1999: 643).

Senusi'ye göre, İtilaf Devletleri İslâmiyet'i ortadan kaldırmak istiyorlardı. Osmanlı Devleti buna bir süre engel olmuş ise de, Büyük Savaş'tan sonra İtilaf Devletleri amaçlarına ulaşmaya yaklaşmıştı. Osmanlıya dikte ettirdikleri antlaşmayla İtilaf Devletleri, Ermeni ve Yunanlılara Osmanlı topraklarını paylaştırmışlardı. Ancak Allah “din düşmanları istemese de nurunu tamamlamayı vadetmişti”. Kurtuluşu gerçekleştirecek sebepler hazırlanmış, Anadolu saygın kişilerin meşru hareketlerini takdir ederek onların etrafında toplanmıştı. Anadolu'nun düşmanlarına karşı aldığı tavrı İslâm'ın ruhuna tamamen uygun şer'i bir hareket olarak niteleyen Senusi, Anadolu hareketine yardım ve onu kollamayı her Müslüman için farz-ı ayn olarak görmüştür. Kendisi sözlerini şöyle sürdürdü:

Temenni ederim ki bütün Müslümanlar aynı hal ve vaziyette bulunsun. İslamiyet'in kahraman evladı olan Türklerin özellikle şu son zamanda yaptığı görev, Türkiye'nin bağımsızlığından çok bütün İslam dünyasının kurtuluşuna yönelik olduğundan, peygamberimizin ruhunu şad ettiğinden eminim. Bu hareketi idare eden kişiler, yalnız Türkiye'nin değil, İslam dünyasının da kahraman çocuklarıdır (Gülmez 1999: 644).

Ankara Hükümeti'nin meşruluğu için Anadolu'da mücadeleye giren ve bunu kutsal cihat olarak kabul eden Senusi, Ankara'da elinden ne geliyorsa yapmaya gayret etmiştir.

Şeyh Senusi'nin Sivas'daki Faaliyetleri

Şeyh Senusi 5 Mart 1921'de Sivas'a gelmiştir Senusi Sivas'tayken Büyük Cami'de Arapça bir hutbe vermiştir. Daha sonra bu hutbe Sivas Sultanisi Baş Muallimi Naci Bey tarafından Türkçe'ye tercüme edilmek suretiyle tüm Türkiye'nin haberdar edilmesine çalışılmıştır. "Ey Müslümanlar" hitabıyla başlayan hutbede, din uğrunda yapılan cihat Allah'ın sevdiği kullarına verdiği bir hazineye benzetilmekteydi. Mücahitlerin Allah indinde hiçbir şeyle kıyaslanamayacak büyük mükâfata kavuşacağıın altının çizildiği hutbede, mücahede edenlerin nusretle, zaferle müjdelendiğini belirtilmekteydi. Hutbede, Kur'an'ın en büyük gayesinin İslâm'ın izzet ve istikbali olduğu, bunun için Allah'ın Müslümanları cihatla mükellef tuttuğu, Müslümanların mücahededen hiçbir zaman geri durmamaları ve hak yolunda her şeylerini canlarını-mallarını feda etmelerinin gerektiği hatırlatılmakta, Müslümanın her türlü meşakkate göğüs germesi gerektiği, zillete rıza göstermeyip, küfrün hâkimiyeti altına girmeyeceği vurgulanmaktaydı. Senusi, düşmanın sayısı ne kadar fazla olursa olsun Müslümanın gevşeklik göstermeyip aksine azmini artırması ve imanını kuvvetlendirmesi gerektiğini, umutsuzluğa kapılmaması, Allah'a bel bağlayıp ona dayanması gerektiğini Kur'an-ı Kerim'den bir ayetle delillendirmiştir. "Ey Müslümanlar" diye devam ettiği hutbede Senusi, düşman eline geçen yerlerde Kur'an'ın hükümünün uygulanamayacağını, İslâm mabetlerinin yıkılacağını, Müslümanların ırzlarının payimal edileceğini, cemiyetlerinin dağılacağını söylemiştir. Bu hususta ise fazla uzağa gitmeye bile gerek yoktu. Nitekim, düşmanın Türkiye'yi işgali sırasında yaptıkları ortadaydı. Senusi hile ve desise ile birçok İslâm ülkesinin işgal edildiğini, Müslümanların esaret altına alındığını, İslâm cemiyet ve medeniyetinin perişan edildiğini, nihayetinde İslâm'ın kalbinin hedef alındığını hatırlatmış, asırlardan beri İslâmiyet'in yegâne hamisi olan Osmanlı Devleti'ni yıkmak için Batı'nın türlü türlü fesatla elinden gelen fenalığı yapmaktan geri durmadığını, tefrikalar soktuğunu, maalesef düşmanın "tuzaklarına düşecek ahmakların zuhur ettiğini" sözlerine eklemiştir. Senusi, dağılmak üzere olan İslâm'ın merkezinin yeniden hayat bulduğunu, mahvolduğu sanılan bu muazzam devletin yeniden canlandığını söylemiş, esaret altına girdiği sanılan Anadolu Müslümanları için ise şu benzetmeyi yapmıştı:

Arsırlar gibi kükreyerek yine şemet meydanına atıldı. Bu Cenab-ı Hakkın büyük bir fazl-u keremidir. Ey Anadolu'nun kahraman mücahitleri, siz olmasaydınız bina-yı İslâm yıkılırdı. Siz bugün Kur'anı yaşa-

tıyorsunuz. Her tarafınızı düşman sarmışken hiçbir şeyden yılmayarak gaza meydanlarında can veriyor, Allah'ın nusreti sizin üzerinizdir. Sakın düşmanların çokluğundan kalbinize fütur olmasın. Sizin dayanacak yeriniz Allah'dır. Allah ise hak yolunda mücadele edenlerle beraberdir. Hem siz yalnız değilsiniz. Yüzlerce milyon Müslüman gözlerini sizlere dikmiştir. Sizin sabrınız, düşmana karşı göğüs gererek metanet göstermeniz bütün İslâm aleminde bir intibah uyandırmıştır. Her taraftaki Müslüman milletler kıvılcıyor. . . . Bütün İslâm aleminde bu intibahı bu hareketi uyandıran sizin şehametiniz, sizin celaletinizdir. Siz Allah'ın tevfikine mazhar bir milletsiniz. Muhakkak galebe İslâm'ındır. Fetih ve zafer yakındır. Siz hak yolunda cihadda sebat ettikçe bu dini-i mübinin ahkâmını icrada kusur etmedikçe Allah'ın gösterdiği doğru yoldan ayrılmadıkça emin olunuz ki, hiçbir kuvvet sizin cemiyetinizi dağıtamaz. . .

Türk Milleti'nin sabır ve sebatının devam ettirmesini, ihtilafı kapı aralamalarını isteyen Senusi, milletleri esarete düşüren yegâne amilin tefrika olduğunu bir kez daha vurgulama ihtiyacı hissetmiştir. Senusi, düşmanın vatan topraklarından atılincaya kadar kılıçların kınına konmamasını, gaza meydanlarının bırakılmamasını ve dinin hükümlerine riayet edilmesi hususundaki sözleriyle hutbesine son vermiştir (*Sebilürreşad*: 31 Mart 1337).

Sivas'ta İslâm dünyasının genel ahvalini değerlendirmek için küçük çaplı bir kongre tertiplenmiştir. 11 Mart 1921 tarihli bir diğer İngiliz istihbarat belgesine göre, Senusi'nin başkanlığında gerçekleştirilen ve Ocak ayı boyunca devam eden Sivas kongresinden kısmen çelişkili raporlar gelmiştir. M. Kemal Paşa'nın isteği üzerine Şeyhin, Sivas Kongresi kararlarıyla bağlantılı olarak Mezopotamya ve Arabistan'da propaganda misyonuyla görevlendirileceğine dair dedikodular vardı. Ankara'dan Şeyhin 10 Mart tarihli Libya'daki Bingazi Mebusluğu yapmış olan Yusuf Şetvan'a gönderdiği mektubu, bir ajan tarafından İstanbul'da görülmüştü. Mektubunda Şeyh Ankara'da bulunduğunu, "ilahi emri beklediğini" belirtmekteydi. Hicaz'la ilgili önceki planlarında belirsizlik vardı "çünkü meclis arkadaşlarımızın isteklerine uygun olarak Irak hususunda karar verdi". Mektup, "görevimizi ve kardeşimiz İdris'ten haberler göndermeyi unutma" şeklinde dilekle neticelenmişti. Mektubun yorumunda Yusuf Şetvan, Şeyhin Mekke ve Medine arasındaki "Ben-i Harb" kabilesini ziyaret amacıyla Hicaz'a doğru yönelmeye niyetlendiğini belirtmekteydi. Fakat M. Kemal Paşa, onun yola çıkışını Irak'a göndermek için engellemiştir. İbni

Reşid'in İstanbul'daki eski resmi temsilcisi Reşid Paşa'ya göre, Şerif Hüseyin -güvenmediği kendi kardeşi Şerif Nasır dâhil- egemenliği tehlikeye girebileceği endişesiyle Senusi'yi Hicaz'a sokmayacaktı. Reşid Paşa, İdrisi'nin en az Şerif Hüseyin kadar kıskanç olmasından ötürü Senusi'nin Asir'e girmesine müsaade etmeyeceği kanaatindeydi. Senusi'nin Hicaz'a seyahatini engelleyen bir diğer engel ise, Abha'nın merkezinin Arap şeyhi İbn-i Suud tarafından işgaliydi. Böylece Senusi "Ben-i Harb" kabilesinden bir davetiye alırsa vazifesini yerine getirebilir ve bazı Avrupalı güçlerce Şerif Hüseyin'e karşı nihai operasyona hazırlık için gizli antlaşma yapılması durumunda kendisine yardım edilebilirdi (Şimşir 1979: 279). Senusi, buradaki faaliyetlerinin ardından mücadelesini sürdürmek için doğuya yönelmiştir.

Şeyh Senusi'nin Tebrik Telgrafları

Halk arasında manevi nüfuzu kuvvetli olan Senusi'nin bu nüfuzundan yararlanmak için kendisinin Türk Ordusu ve Mustafa Kemal Paşa için çektiği telgraflar dönemin basınında yer almıştır. 18 Ocak 1921'de Şeyh Senusi tarafından Türk Ordusunun zaferini tebrik, aynı zamanda Eskişehir memur ve ahalisine teşekkür için bir telgraf çekilmiştir. Senusi "Bize karşı izhar buyurulan hulûs ve muhabbete azim-i teşekkürler ederim. Bilumum memurin ve eşraf-ı memlekette teşekküratımın iblağı mercudur. Sizi ve umum Müslümanları İslamiyet'in yegane ordusunun ihraz eylediği muzafferiyetten dolayı tebrik eder, kurtuluş ve necatın devamına dualar ederim. Sizlere ve o tarafta bulunan umum Müslümanlara selamı tebliğ buyurunuz." (*Hakimiyet-i Milliye*, 19 Kanun-i Sani 1921) sözleriyle Türk Ordusu'nu İslâm'ın kalan tek ordusu olarak nitelendirmektedir.

İnönü Zaferi sebebiyle Senusi tarafından 18 Nisan 1921'de TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya bir tebrik telgrafı gönderilmiştir. Telgraf şu şekildeydi:

Zat-ı devletlerine karşı hususi ubudiyet ve ihtiram son derecededir. Cenab-ı Hakkın lütuf ve inayetine istinaden İslamiyet'in tealisi uğrunda ibzal buyurulan himem-i celileleriyle temin olunan muzafferiyat ve muvaffakiyat-ı azimelerinden dolayı an-ı samim'ül kalb arz-ı tebrikat eylerim. Düşmanın mağluben münhezimen perişan olduğu evvelce alem-i ruebada görmüş ve bunun mesrudesini zat-ı devletlerine arz etmiştim. Cenab-ı hakka hamd ve şükran olsun ki, bu rueba aynen tahakkuk etti... Muvaffakiyatınızı tetvic eden son muzafferiyetten

dolayı ne kadar mesrur olduğunu tarif ve izah edemem. Sevincimden secde-i şükrana kapandım... Cenab-ı hak hidemat-ı meşkurenizi karin ecir buyursun. Gece gündüz gerek zatınıza ve gerek bilumum rical-i hükümete dua ediyor... İki gün sonra ashab-ı kiram ve ülya-yı fıham hazeratının türbelerini ziyaret ve tayyibesine dehalet etmeğe gideceğim. Cenab-ı hak kabul buyursun. Teveccühatınızın devamını hasseten rica eylerim efendim (*Hakimiyet-i Milliye*: 19 Nisan 1921).

Senusi diğer bir tebrik telgrafını TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya Kadir Gecesi münasebetiyle göndermiştir. Telgrafta şu ifadelerin altı çizilmiştir:

Hükümet ve ordunun muvaffakiyetine umumen zat-ı devletlerine hususen Ramazan-ı Şerif'in birinci gününden bed'en ile mübarek gecede hatim ettiğim buhari-i şerif dua ve tazarru ettim. Cenab-ı hak hükümet ve Ümmet-i İslamiye nusret ve zat-ı devletlerine muvaffakiyet ve mukaddes topraklarımızı edanın şerrinden halas ve edayı kahr ve tedmir buyursun amin... Şeri hareketiniz olmasaydı bugün tek mil vatan ve mukaddesatımız düşmanın istilasına maruz kaldığı gibi Hükümet-i Osmaniye'nin namı, nişanı kalmayacaktı... Saadet ve muvaffakiyetinize dua etmekte olduğumu arz ve tek mil millet meclis-i aza-yı kiramına birer birer selamımı ve gözlerinden öptüğümü lütfen tebliğ buyurmalarımı hassaten rica ederim (*Hakimiyet-i Milliye*: 7 Haziran 1921).

Senusi, Diyarbakır'dayken Türk Ordusu'nun Batı Cephesi'nde gösterdiği başarılarından ötürü Mustafa Kemal Paşa ve heyetine bir tebrik telgrafi daha çekmiştir. Telgrafta şu cümleler dikkat çekmekteydi: "Birer birer mahsus selam ve arz-ı ihtiramdan sonra meserret bediğınızı an-ı samimül kalb-i kemal-i şeref ve mübahat ile tebrik eder eğda-yı din-i devlete karşı ilan olunan kıyam ve cihad-ı mukaddesin ikinci sene-i devriyesine musarif dördüncü ayının şeref-i hululü hasebiyle mesud olmasını ve an-ı karib avn-i hakla gaye-i mukaddes zafere vusül ile kaffe-i ehl-i tevhid ve imanın nail fevz ve necat olması duasını tekrar alettekrar nusret ve muvaffakiyetlere dua ve tevcihatınızın bekasını rica ederim." Mustafa Kemal Paşa'nın gönderdiği cevabi telgrafta ise şu ifadeler ön plana çıkmaktaydı: "İdrakiyle müşerref olduğumuz tebriginizi ve bu vesile ile saadet ve necat mülk ve millet hakkında muhtevi telgrafname-i alileri bayramdan sonra içtimai mukarrer olan meclis heyet-i umumiyesine arz edilecektir. Şu suretle ibraz buyurulan hissiyat-ı aliyyeye bilhassa arz-ı teşekkürat ve bilmukabele takdim-i tebrikat eder halas-ı İslam gayesine müteveccih olan

mücadele-i haziranın muvaffakiyeti için dualarınızı niyaz eylerim efendim” (*Hakimiyet-i Milliye*: 14 Haziran 1921).

Senusi tarafından TBMM Başkanı ve Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya murassa bir kılıç ile üzeri ayet ve hadislerle bezenmiş bir kemer, kıymetli bir hatıra olmak üzere Kur'an-ı Kerim hediye edilmiş, ayrıca birde özel mektup gönderilmiştir:

Bu satırların katibi Cenab-ı Hakkın kulu ve kölesi Ahmed Eşşerif El Senusi diyorki, Fevzi ve zafer maksadıyla bu kılıncı, izzet ve devlet ve satvet sahibi, İslâm ve Osmanlı askerlerinin kumandanı, Şeriat-ı Muhammediye salıklarının müdafii ve vatanperver şehadet ve gayret ve sai-i meşkur sahibi ve (her peygamberin bir sanatı vardır. Benim de sanatım cihaddır.) diye buyuran peygamberimiz hayr'ül-ibad peygamberimiz efendimiz mücahid sıfatıyla müttessif, BMM Reisi, hamiyetli Mustafa Kemal Paşa'ya takdim ediyorum. Resulullah efendimizin imdadı ve bizimle Cenab-ı Hak ve peygamber arasında vasıtamız olan üstadın inayetiyle Cenab-ı Hakdan niyaz eyliyorum ki reis-i müşarünileyhin bu kılıç ile kuşanması bais fevz ve nusret ve mucib azvukar olsun... Biz Cenab-ı Hak'ka tevekkül ederiz... (*Tevhid-i Efkar*: 2 Kasım 1921)

Mustafa Kemal Paşa Senusi ve onun hediyelerine önem vermektedir. Nitekim *Vakit* Gazetesi yazarı Ahmet Emin Yalman, 24 Aralık 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa ile bir mülakat yapmıştır. Görüşmede yazı masasının arkasında Senusi'nin hediyesi olan kılıç asılı durmaktaydı (*Atatürk'ün Bütün Eserleri* 2004: 159).

Senusi, 16 Nisan 1922'de Diyarbakır'dayken Ankara'ya gönderdiği telgrafında memleketine dönmek istediğini beyan etmiştir. Fakat Şeyhin istediği uygun görülmemekle El-Cezire'den ayrılmaması ve mümkünse orada kendisine arazi verilerek yerleştirilmesi teklif edilmiştir (BCA. 30.18.1.1/4.54.12).

Şeyh Senusi'nin Irak, Suriye ve Hicaz'a Dönük Faaliyetleri

Milli Mücadele yıllarında Mustafa Kemal Paşa'nın takip ettiği dış politika Panislamist bir görünüm vermektedir. Batı başkentlerinde Mustafa Kemal Paşa'nın amacı, yabancı egemenliğine karşı Müslümanları ayaklandırmak, Fransızlara karşı Emir Faysal'dan, İngilizlere karşı Hintlilerden destek aldığı şeklinde algılanmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, bilinçli olarak Arap milliyetçiliğini desteklemiştir. Suriye'de Emir faysal taraftarlarını Fransızlara karşı

desteklemekteki amacı, Fransızları Suriye'de oyalayarak Kilikya, Antep, Urfa ve Maraş'da rahatça düşmana karşı mücadele vermektir (Yavuz 1994: 51, 78). 1921 Ekim ayında Ankara Hükümetine bağlı subaylar Irak-Türkiye sınırındaki Arap şeyhlerine para yardımıyla bulunduğu gibi, buldukları bölgenin yönetim amirliğini de vermektedir. Aynı minvalde Arap aşiretleri arasında geniş çapta destek bulmak amacıyla Senusi'nin nüfuzundan yararlanma yoluna gidilmişti. Senusi adeta seyyar bir propagandacıya dönüşmüştür. Ankara Hükümeti adına Arap ve Kürt aşiret reisleri ile buluşan Senusi, onlara işgalcilere karşı konulmasını telkin etmekte, ileride mükâfat olarak kendilerine yüksek ünvan ve bağışlar verileceği vaadinde bulunmaktaydı. Musul ve Irak'a kadar ulaşan Senusi'nin dağıttığı broşürlerde, Faysal ve İngilizler sert bir şekilde tenkit edilmekte ve İslam birliğine atıf yapılmaktaydı. Senusi 23 Mayıs 1921'de Telefer eşrafına gönderdiği telgrafında; Mustafa Kemal Paşa'nın düşman karşısında birlikte hareket edilmesindeki rolüne vurgu yapmış, sömürgeciler aleyhine kardeş Türklerle birlikte Müslümanları birleşmeye çağırmıştır. Senusi'nin bu çabası Ankara Hükümeti'nin aşiret şeyhleri ile anlaşmaya ne kadar önem verdiğini göstermektedir (Jumaily 1999: 74-75).

İngilizler ise Ankara'daki liderlerin cüretli bir devrimle Senusi'yi halife olarak ilan edebileceklerini olası görmekteydiler (Şimşir 1979: 104). Bazı batılı gazetelere göre, Ankara Hükümeti Mezopotamya tacını Senusi'ye teklif etmişti. Üstelik Ankara'daki ulusalcıların açıklamalarında, Britanya mandası altındaki Mezopotamya tacının Faysal'a verilmeye hazırlandığı da yer almaktaydı (*The New York Times*: 20 April 1921).

Milli Mücadele sırasında Ankara'da casusluk suçundan yakalanıp yargılanan Mustafa Sagir, İngilizlerin Senusi'ye ilgileri hakkında bazı bilgiler vermişti. Senusi'nin Mısır, Trablus, Bağdat'ta birçok akrabası olduğunu söyleyen M. Sagir, Senusi'nin şeyhülislam olması halinde Araplarla Türkler arasında bir ittifak olacağını, bunun da İngiliz menfaatleriyle örtüşmeyeceğini ileri sürmekteydi. M. Sagir'e göre, "siz peygamber sülalesinden çok büyük bir adamsınız. Fakat, Ankara'da çok izzet ve ikram görmediniz. Şeyhülislam yapmadılar..." tarzındaki telkinleri ise, Şeyhi takiple görevli bir diğer İngiliz ajanı Arap asıllı Bağdat Eski Belediye Başkanı İzzet yapmıştır. Bağdat'ın işgali üzerine tutsak edilerek Hindistan'a getirilen Osman İzzet, Hindistan'da İngilizlerle işbirliği konusunda anlaşmıştı. Senusi'nin maiyetine girmesi kararlaştırılan İzzet'in sonraki görevi Irak'tı (Özel 2009: 327-330).

1922 Şubat ayında Türk ulusal akımı ve Pan-İslamizm, İngiliz İmparatorluğu'nu tehdit etmekte ve buna bağlı olarak da İngiliz-Türk ilişkilerinde belirgin bir sertleşme gözlemlenmekteydi. Ankara Hükümeti Irak üzerindeki baskılarını Senusi aracılığıyla arttırırken, İngilizler ise Irak'taki askeri güçlerinde indirime gidememekteydi (Sonyel 1986: 225). Bu arada Irak'taki İngiliz hakimiyetine karşı olan bazı ulemanın tutuklanarak Hindistan'a gönderilmesine karar verilmişti. Diğer taraftan İngilizler İstanbul'da Senusi ile ilgilenen şahıslar olup olmadığını araştırmaktaydılar (TİTE. 44/92).

Ankara Hükümeti, Suriyeli milliyetçilerle de ilişkiye girmişti. Suriyeli milliyetçiler, Mustafa Kemal Paşa'yı Irak ve Kilikya'daki İngiliz ve Fransız etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla kendileriyle işbirliğine çağırıyordu. Fakat Mustafa Kemal Paşa, Fransızlarla bir antlaşmaya varmayı umut ettiği için ihtiyatlı davranmıştır. Bununla beraber Paşa, Arap milliyetçilerini Irak yönetimine karşı kıskırtmaktan çekinmemiş, Irak aşiretlerini İngilizlere ve Faysal'a karşı birleştirmek amacıyla Senusi'nin yardımına başvurmuştur (Sonyel 1986: 232).

Suriye'ye yönelik propaganda faaliyetlerinde kullanılan metinlerin bir kısmı bizzat Mustafa Kemal imzasıyla yayımlanırken, bir kısmı da diğer şahıslarca kaleme alınmaktaydı. Türk propagandası yapan neşriyat ya düşük ücret, ya da ücretsiz dağıtılmaktaydı. Bu propaganda metinleri arasında en fazla dikkat çeken Anadolu'daki Şeyh Senusi ile M. Kemal Paşa ve Selahaddin Eyyubi'yi Kur'an-ı Kerim kuşanmış bir şekilde gösteren resimdi (Hülagü 2008: 69).

Ankara Hükümeti Senusi'den Lozan Konferansı sırasında da yararlanmıştı. M. Kemal Paşa'nın Musul Cephesi'ndeki birlikleri 25 Şubat 1923'te teftiş etmesi beklenilmekteydi. M. Kemal Paşa'ya Fevzi, Galip ve Asım Paşaların yanında Senusi de refakat etmiştir (Duru 2001:186).

Şeyh Senusi'nin Doğu İllerini Ziyareti

İki ay kadar El Cezire'de kalan Senusi, seyahatini tamamlamasının ardından 1921 Mayıs ayında Diyarbakır'a gelmiştir. Şeyhin Diyarbakır'a geleceğini haber alan yöre halkı, gayet samimi bir resmi karşılama icra etmişti. Karşılama nizamı kıtalar, ulema, meşayih, memurlar, mektep talebesi hazır bulunmuştur. Senusi'nin yaklaştığı fark edilince El Cezire Cephesi Kumandanı Nihat Paşa ile Vilayet Valisi Hüseyin Mazhar Bey ve diğer memurlar Senusi'yi karşılamış ve Şeyh adı geçen mahalde kurulan çadırda bir süre istirahat ettirilmiştir. Bir müddet sonra asker ve halkın samimi alkışları arasında

kasabaya gelen Senusi, Hacı Abdülkadir Paşazade Abdülğani Bey'in hanesine yerleşmiştir. Senusi Sivas'tan ayrılmasından sonra Sivas Eski Valisi Cemal Bey'e hitaben bir mektup yazmıştı. Selam ve dua ile başlayan mektupta şu ifadeler ön plan çıkmaktaydı:

...Bu mektubun tahririne bahis, fezail-i aliyye ile muttasıf bulunan zat-ı samilerinin hallerini istifsardan ibarettir. Mevla zat-ı devletlerini muhafız buyursun. Allah'ın inayeti Hz. Muhammed'in meded ve risaleti ve şeyhimizin bereketi ile Mamüretü'lazize salimen vasıl olduk. BMM Reisi Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin ve rical-i muazzama-i devletin himmet-i alileriyle buraya kadar iyilikten başka bir şey görmedik. Fazilet ve kemalat-ı zatiyelerini takdir etmekle beraber hak-ı daiyanemden ibzal buyurdıkları lütuf ve ihsan-ı samilerini unutmuyarak daima muvaffakiyet ve nusretleri için dua edeceğiz...Sivas halkının, müntesib bulunduğum İbn-i Senusi hazretlerinin terceme-i halini muhtasar bir surette ve bu mektuba leffen huzur-ı alilerine takdim ettim. Bittabi kadı ve müfti efendilere terceme ettirerek intişarına himmet edersiniz.

Manevi evlatlarından bazı kişilerin Sivas'a varışlarına yardım edilmesini isteyen Senusi'nin mektubu, "baki bizden bilumum azim rical-i hükümete mihman-nevaz ahali-i Sivas'a ekmel İslam ve mülk-ü allâmın nahiyye-i mübarekesi bilhassa kerimşarilerine ber-devam olsun" ifadelerle bitmekteydi (*Peyam-i Sabah*: 16 Mayıs 1921).

Senusi'nin Anadolu halkı üzerindeki manevi etkisi son derece yüksekti. Güneydoğudaki illeri ziyareti öncesinde önce namı, "Şeyh Senusi Hazretlerinin geçtiği toprağı düşman istila etmezmiş" şeklinde yayılmaktaydı. O dönemlerde Birecik'teki ilkokulun ihtiyat sınıfında okuyan Cahit Tanyol hatıralarında din dersi hocası Hafız Halil Efendi'nin halkı okul bahçesinde topladığını ve şunları söylediğini nakletmekteydi:

Din kardeşlerim, sizi Şeyh Senusi Hazretlerinin bir müjdesi için buraya topladım dedi ve şu olayı anlattı. Şeyh Senusi Hazretleri bir gece Peygamberimizi rüyasında görmüş ve koşup elini öpmek istemiş. Peygamber kendisine sol elini uzatmış, buna şaşırان ve mahzun olan Şeyh Peygambere hitaben: Ya Rasulallah niçin sağ elinizi vermezsiniz? Diye sorulduğunda şu cevabı almış: sağ elimi Ankara'da Mustafa Kemal'e uzat-

tım...bu düşü anlatan merhum Hafız Halil Efendi'nin elleri, çenesi ve dili titriyordu...Birden imanlı bir sesle: Ey ahali Mustafa Kemal muzaffer olacak, Peygamber Efendimizin sağ eli onun elindedir. Buna iman edin! Diye haykırdı...”

O rüyanın o günkü toplum psikolojisinde hiç kuşkusuz paha biçilmez bir yeri vardı (Tanyol 1981: 136-137).

1921 Ağustos ayında Mardin'e kadar uzanan bir seyahate çıkan Senusi, otomobilini Kayseri Belediyesi'ne armağan etmiştir. El Cezire Cephesi'ni dolaşan Senusi, her gittiği yerde halk ve yöneticilerin yoğun ilgi ve saygısıyla karşılanmıştır. Kendisi, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği bir telgrafta Müslüman halka gerekli dini öğütleri verdiğini ve bu öğütlerin etkili olduğunu bildirmekteydi (Gülmez 1999: 642). Mardin'de bulunmakta olan Senusi, Irak'a hareket etmişti. Dönemin basınına göre seyahatin maksadı, Irak ve havalisindeki yerleşik, Ankara Hükümeti aleyhine teşvik edilen kabile reislerine nasihat etmektir. Birçok hediye ve parayı yanında götürün Şeyhe, bazı ulema da refakat etmişti (*İkdam*, 25 Ekim 1921). Irak'tan Ankara'ya gönderdiği telgrafında Senusi, İngilizlerin Irak'ın Kürdistan kısmını Emir Faysal'a bırakmayarak kendi himayelerine almak istediklerini, bu planlarını önleyebilecek her teşebbüsü akim bıraktıklarını bildirmekteydi (BCA, 30.18.1.1/4.49.9).

İngiliz istihbaratı, Senusi'yi Mardin'e gönderenin huzursuzluk çıkarmak için Mustafa Kemal Paşa olduğunu, (Şimşir II. 1979: 479) amacın ise Mardin'de işgale karşı direnişi teşvik olarak görmekteydi. 23 Ağustos 1921 tarihli başka bir İngiliz istihbarat raporuna göre, Mardin'deki Şeyhin bir camideki vaazında Sultan Vahdettin'in M. Kemal Paşa ile aynı çizgide, fakat gerçek duygularını saklamak zorunda olduğunu söylemiştir. Senusi, ayrıca Sultan'ın Anadolu'ya sözcüsünü Yunanlılara karşı cihat ilan etmek için gönderdiğini eklemiştir (Şimşir III. 1979: 615).

Milli Mücadele yıllarında İngiltere'nin hedeflerinden biri de Türkiye ile Hindistan arasındaki bölgeye tampon bir güç yığmaktı. İngilizler bazı Kürt Beyleriyle devlet arasında sürtüşme olduğunu bildiklerinden bölgeye ajanlar göndermekteydiler. Yer yer başlayan ayaklanmalar TBMM kuvvetleri tarafından bastırılmaktaydı. Ayaklanmanın genişleyip Mardin'in Kürt ayrılıkçılarca işgal edilmesi üzerine TBMM bölgeye bir nasihat heyeti gönderilmesine karar vermişti. Nasihat heyetine Senusi'de dâhil edilmişse de Şeyhin başarısız olduğu

ve Kürtlerce hapsedildiğine dair iddialar Amerikan belgelerine yansımıştır (Duru 2001: 159).

Mardin'deyken Senusi, Sakarya Meydan Savaşı sebebiyle Ankara'daki Başkumandanlığa şu ifadeleri içeren bir tebrik telgrafi göndermiştir:

Avn-i hakka istinaden hukuk-ı meşruasını müdafaa için silaha sarılan ordu kıtaat-ı mansuresinin Sakarya Meydan Muharebesi'nde cansiparane ihraz eyledikleri muzafferiyetin nihayetine kadar idamesi gayret-i diniye ve vataniye ile vatanın son noktasına kadar istinadı için seve seve kan dökmekle iftihar eden ve kanlarıyla cenneti satın alan kahraman ordunun muvaffakiyat-ı azimesini Cenab-ı Rabbü'laleminden tazarru ve on gün akdem hususi olarak izam ettiğim halifem Seyyid Muhammed'ül-zevi bu muzafferiyetin bir kal-i hayır olduğunu ilave ve bu vesile ile daha azim tebşiratla muzafferiyet-i devletlerini tebrike müsaraat eylerim. (*Hakimiyet-i Milliye*, 21 Eylül 1337)

İtalya ile İlişkiler ve Şeyh Senusi

1911 Türk-İtalyan Savaşı'yla Trablusgarp ve Bingazi İtalyanlara bırakılmıştı (İrtem 2004: 217). I. Dünya Savaşı sırasında Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı mücadele devam etmişse de, Mütarekenin imzasından sonra Trablusgarp'taki son Türk askeri silahlarını oradaki mücahitlere bırakıp çekilmişti. I. Dünya Savaşı sırasında kendisine vaat edilen Batı Anadolu'yu Yunanlılara kaptıran İtalyanlar, Anadolu'da başlayan bağımsızlık hareketine sempati beslemeye başlamıştı. Ankara Hükümetine el altından silah yardımında bulunan İtalyanlar, ellerindeki savaş artığı malzemeyi değerlendirmek istemekte ve Türkiye ile dost geçinerek ekonomik beklentilerinin karşılanacağını ummaktaydılar (Çelebi 2002: 315). Diğer taraftan Birinci Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletlerini uğraştıran Senusi aynı devletlerce cezalandırma yoluna gidilmişti. Büyük savaşın başında Mısır hududundaki arazisi İtalyanlar tarafından müsadere edilen Senusi'nin Mütarekede Türk vatandaşı olması sebebiyle arazi ve emlakının iadesi için gereken teşebbüste bulunulmasına karar verilmişti (BOA. HR. İM, 62/23).

Galip Kemali Söylemezoğlu Milli Mücadelenin daha başında, İstanbul'da İtalya'dan tanıdığı Kont Kaprini'ye rastlamıştı. Tesadüf mü, yoksa Roma'dan talimatla mı geldiği belli olmayan Kaprini ile Galip Kemali Bey arasında Trablusgarp sorunu üzerinde bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Kaprini'nin, "Hazır Şeyh Senusi Ankara'dadır. Lazım gelenlere ihsas ediniz, bu işin bir suret-i tes-

viyeye raptı ne suretle mümkün olabilir, öğrenelim” şeklindeki sözleri üzerine Galip Kemali Bey, derhal Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşlarından Kaymakam Eyüp Bey'le yazışarak meseleyi Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesini istemiştir. Birkaç gün sonra İstanbul muhafızı Esad Paşa'dan şu şifreli telgraf gönderilmişti: “Şeyh Senusi meselesinin ancak İtalyanlarla yapılabilecek umumi bir itilaf meyanında mevzubahs olabileceği ve bu mahiyette bir müracaat takdirinde Kaprini veya sahib-i selahiyet diğer zevatın İstanbul'da hükümetin mümessili Hamit Bey'e müracaatı icap edeceği ihsas edilmiştir.” Vakit geçirilmeksizin telgraftan Kaprini haberdar edilmiştir (Söylemezoğlu 1955: 30). Bu görüşme bile İtalyanların Türklerle süratle anlaşmak istediklerinin bir deliliydi.

Lozan Konferansı devam ederken Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya 5 Şubat 1923'de bir telgraf göndermiştir. Telgrafında Mustafa Kemal Paşa, Senusi'nin Ankara'ya geldiğini, Trablusgarp ve Bingazi havalisindeki urban ve şeyhlerin mahalli bir hükümet teşkil ederek İtalyanlarla çarpışmaya başladıklarını ve gizlice gönderdikleri bir kişi vasıtasıyla Senusi'yi vekil tanıdıklarını, gelişmeler üzerine Senusi'nin Trablusgarp'ın istiklalini elde etmek için güvenli bir surette Afrika'ya gitmek istediğini bildirmiştir. Diğer taraftan İtalyanların kendisiyle görüşme teşebbüsünde bulunduğu altını çizen Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'dan Şeyhin hangi surette daha yararlı hareket edebileceği hakkındaki oradaki gözlemlerini bildirmesini istemiştir. İsmet Paşa ise cevabi telgrafında, Senusi'nin seyahatini İtalyanların da isteyip istemediklerini anlayamadığını, şayet İtalyanlar Şeyhin seyahatinden haberdar iseler kendisinin meseleyi görüşmesini evla bulduğunu bildirmiştir (Şimşir 1981: 448). 26 Şubat'ta Mustafa Kemal Paşa, daha evvel gönderdiği telgraftaki sorularına istediği cevabı alamadığını bildirmekteydi. Zira, Senusi istediği cevabı almadan Türkiye'den gitmeyeceğini söylüyordu (Şimşir 1981: 457). 10 Mart 1923'teki telgrafında İsmet Paşa, Senusi için Marki Garroni ile birkaç gün evvel görüştüğünü ve kendisinin hükümetine sorması gerektiğini bildirmekteydi (Şimşir 1981: 458).

1923 Lozan Antlaşması gereği Türkiye Libya üzerindeki bütün hak ve ayrıcalıklarının kesinlikle kalktığını kabul etmişti (*Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Lozan* 1973: 43) Lozan Antlaşması'na rağmen Trablusgarp meselesi Türkiye ile İtalyanlar arasında sorun olmaya devam etmişti. İtalyanlar, Senusi'nin Meris'ten İzmir'e oradan Mısır'a gitmek istediğine dair istihbarat aldıklarını Ankara'ya iletmişlerdi. Şeyhin yola çıkışına engel olunmasını isteyen İtalyanlara Ankara Hükümeti, Şeyhin seyahatte özgür olduğunu bildirmişti (BOA. HR.

İM, 21/76). Daha sonra İtalyanlar Mösyö Merian adlı bir dışişleri mensubunu Ankara'ya göndermiştir. İsmet Paşa ile görüşen Mösyö Merian, Senusi'nin Mersin'den Bingazi'ye geçeceğinin istihbaratının alındığını, Şeyhin Bingazi'ye geçmesi durumunda boş yere kan döküleceğini ve durdurulması yönünde tembihle bulunulmasını istemiştir. Ayrıca bu hareketin İtalyan kamuoyunda iyi tesir husule getireceğini sözlerine eklemiştir. Ayrıca Merian, ima yollu Şeyhin tahsisatının bile İtalyan Hükümetince ödenebileceğini söylemiştir (BOA. HR.İM. 22/65). 18 Eylül 1923'te Musolini Türkiye'nin Roma mümessilini dışişlerine davet etmişti. İtalyanlara göre, Trablusgarp ve Bingazi'de ahaliye geniş bir hürriyet bahşedilmekteydi. Bu geniş serbestiye rağmen, bazı Libya-lılar İtalya aleyhine gizli tertipler teşkil etmekte ve İstanbul'daki bir komite tarafından yardım görmekteydiler. Türk Hükümeti'nin Milli Mücadele'deki başarısı Trablus ahaliye üzerinde tesir yapmakta ve maddi olmasa da manevi olarak hoş görüşlü tavrı aşiretlerin İtalya'ya karşı hareketlerini teşvik etmekteydi. İtalyanlar, savaşın bitmesi dolayısıyla Türk ihtiyat subaylarının adı geçen komite ile ilişkiye geçerek Trablus ve Bingazi'ye gideceklerini, üstelik bunlara Türk Hükümetince de nakdi yardım yapıldığını ve Senusi'nin bunlarla ilgili olduğunu iddia etmekteydi. Hariciye Vekili İsmet Paşa ise Türkiye'nin hiçbir devletin müstemlekesinde gözünün olmadığını, Türkiye'nin yegâne emelinin sınırı dâhilindeki toprakların iktisadi gelişimini sağlamak için çalışmak ve bilhassa İtalyanlara karşı gayet samimi dostluk tesisine yönelik olduğunu beyan etmişti. Trablus ve Bingazi için ne İstanbul, ne de Türkiye'nin herhangi bir yerinde özel bir teşkilat bulunmadığı ve Türkiye'nin hiçbir devletin toprağında gözünün olmadığı İtalyanlara iletilmiştir. İsmet Paşa konu hakkında Mösyö Merian ile görüşülerek Türkiye'nin dostluğunun şifahi olarak vurgulanmasını istemiştir. Aynı zamanda İstanbul'da gizli bir komite olup olmadığını layıkıyla bilmesi gereken Mösyö Merian'ın o tarihe kadar bilgi vermemesinin sorulmasını isteyen İsmet Paşa, bu tarz bir komiteden Roma'nın ne şekilde haberdar edildiğinin araştırılmasını ve İtalyanlara bu bilgilerin asıl ve esastan yoksun olduğunun bildirilmesini istemiştir (BOA. HR. İM, 48/117).

İtalyanlar İstanbul'da Trablusgarplılardan oluşan bir grubun faaliyette olduğu kanaatini taşımaktaydı. Bu grubun bir müddet önce İngilizlerce Mısır'dan çıkarıldıktan sonra İstanbul'a gelen Halid-el Furkan, Emekli Binbaşı Muhsin Bey, Mülazım Ferhat, Abdüsselam Mansur-ı Şetvan Bey ve bir kaç kişiden oluştuğu tahmin edilmekteydi. İtalyanlara göre grup, Beşiktaş'ta Şeyh Cafer ve Zafer Efendi'nin konağında toplanıp Trablusgarp mücahitlerine yardım ko-

nularını görüşmekte ve bir Türk gazetesi vasıtasıyla propaganda yapmaktaydı. Gruptakilerden en fazla Halid-el Furkan'ı takibe alan İtalyanlar, grubun Türk hükümetiyle temas halinde olduğunu ve kendilerine maddi olarak yardım edildiğini, ayrıca gruptaki üyelerden bazılarının Mısır yoluyla Trablusgarp'a sevk edildiklerini iddia etmekteydi. Bu dönemde Mısır'a giden Türk vatandaşlarının müşkülata maruz kalmaları İtalyanların teşebbüslerine bağlanmaktaydı. Yine aynı mahfil tarafından Senusi'nin Trablusgarp mücahadesini teşvik etmekte olduğu, Mersin'de ikamet ettirilmesinin Trablusgarp ile haberleşmeyi sağladığı ve cephane gönderilmesini temine yönelik olduğu dile getirilmekteydi. Bunun üzerine Türk Hükümeti iddiaları araştırmaya başlamıştır (BOA. HR. İM, 109/48). Konu hakkında İtalya adına Lozan Antlaşması'na imza koyan Mösyö Montagna İstanbul'da Adnan Adıvar'la görüşmüştür. Görüşmede Montagna Adnan Bey'e, Trablusgarp mücahitleri lehine Türkiye'deki gelişmeleri yakından takip ettiğini, daha önceki İtalyan beyanatına rağmen Türk Hükümeti'nin herhangi bir harekette bulunmadığı gibi, bazı subayların Mısır'a beraberlerinde levazımat olduğu halde gittiklerini, Şeyh Senusi'nin Trablus komitesiyle alakadar olduğunu, Türk Hükümeti'yle yardım hususunda bir anlaşma yaptığını ve bu durumun Türk-İtalyan ilişkilerini zedelediğini söylemişti. Montagna'ya iki memleket arasındaki iyi ilişkilerin devam ettirilmesinin arzulandığını söyleyen Adnan Bey, Trablusgarp hususunda ise muhatabına teminat vermiştir (BOA. HR. İM, 242/57).

Lozan Konferansı devam ederken ortaya çıkan sorunlardan biri de Trablusgarplıların yerleştirilmesi meselesiydi. Trablusgarp Savaşı'na katılmak üzere Mısır'dan bazı gönüllüler Libya'ya gitmişti. Barış antlaşmasının imzasından sonra İtalyanlara teslim edilen bazı gönüllüler kaçarak Türkiye'ye sığınmıştı. Senusi ve arkadaşları TBMM'ye başvurmak suretiyle mültecilerin muhacirin misali işlerinin temin edilmelerini istemiştir. Zira aç, sefil bir halde hayatlarını idame ettirmekte olan bu mültecilerin bir kısmı İstanbul'da, diğerleri ise Ankara'ya gelmişti. Türkiye Hükümeti'ne hizmet için kaçmak suretiyle idama mahkûm edilen bu insanları yüzüstü bırakmak TBMM'nin şan ve şerefiyle bağdaşmayacak bir durumdu (BCA. 30.10.0.0/116.806.19). TBMM Hükümeti'ne Türkiye topraklarında yerleşmek için çok sayıda dilekçe gelmiştir (BCA. 30.10.116/807.7). Durumu değerlendiren TBMM, 24 Eylül 1923'te Senusi'ye gönderdiği tebliğle gerek Türkiye hudutları dâhiline yerleşmiş, gerekse hicret edecek Trablusluların iskânları hakkında gereken izni vermiştir (BCA. 30.10.116/807.7).

Milli Mücadele yıllarında Anadolu'yu ilk boşaltan İtilaf Devleti grubundan İtalyanlar olduğu için Ankara Hükümeti, Senusilerin Libya'daki mücadelelerine gereken desteği verememişse de, elden geldiğince de yardımdan geri durmamıştır.

Şeyh Senusi'nin Ankara'dan İslâm Âlemine Bir Hitabı ve Saltanatın Kaldırılması ile İlgili Görüşleri

Afgan Sefarethanesi'nde Sefir Sultan Ahmed Han, Senusi şerefine bir ziyafet vermişti. Ziyafette Senusi'den başka Rauf Bey, Ali Fuad Paşa ve diğer bazı zevat hazır bulunmuştur. Afgan Sefiri sözlerine, ziyafette bulunanların Türk, Fas, Mısır, Hint, Afganlılar gibi çeşitli İslam milletlerini temsil ettiğini belirterek başlamıştı. Sefir sözlerini, “bunun içindir ki, Türklerle bir münasebet tesisi ve bir sulh akd etmek bütün Müslümanların kalbini kazanmaktır.” şeklinde sürdürmüştü. Afgan sefirinin ardından Senusi de bir nutuk irad etmiştir. Ankara Hükümeti etrafında toplanan İslamların yükselmesi ve bilhassa harsı İslâm olan Türk hükümetinin maddi-manevi başarısı için temennide bulunmuştur. Ziyafette Rauf Bey Senusi'ye hitaben şu sözleri söylemişti:

Türklerin en çetin ve nazik bir devre-i mücahedesi olan umumi seferberlik içinde İslamiyet ve Türklük necatı ve terakkisi hidmetinde bulunmak arzu-yı dindaranesiyle memleket-i aslisini terk ile içimize gelerek serverimize ve idkaramıza kavlen ve fiilen iştirak etmek suretiyle halife-i sahib oldukları fezaili ahlakıyeyi ve Türklere karşı perverde eylediği muhabbeti her vesileyle izhar buyurmuşlardır. Bundan dolayı Türkler Şeyh Efendi Hazretlerini hürmet ile yad etmeği bir vazife bilirler.

Rauf Bey, hür ve müstakil kabul edilen milletlerle eşit olmak hakkını elde etmek için uğraşan Türk Milleti'nin, kendisine yardımcı olan Afgan ve Mısırlı kardeşlerinin faziletlerini takdirle yad ettiklerini söyleyerek sözlerine devam etmişti (*Vakit*: 20 Kanun-i Sani 1923).

Ankara'dayken Gelibolu Mebusu Celal Nuri Bey, Senusi'ye gelerek hilafetle saltanatın ayrılması hakkındaki düşüncelerini öğrenmek istemiştir. Namazdan sonra en önemli farzı cihat olarak gören Senusi, “hük-m-i sahib” olarak kuvvetli olanı tarif etmiştir. Emperyalizme karşı savaştan Ankara Hükümeti'nin İslâm topraklarını istiladan kurtardığını, TBMM'nin meşruiyetini her türlü şaiyanın üzerinde gören Senusi, bütün hukuk ve görevlerin meclise ait olduğunu ha-

tırlatmıştı. Senusi'ye göre, meclis görevini ifa etmez, “tarik-i sevabdan inhiraf ederse” Müslümanların düşünmesi gerekmektedir. Sözlerini teyit için birçok ayet ve hadisi hatırlatan Senusi, İslâm topraklarını savaşla savunan meclisin meşruiyet derecesinin yüksekliğine işaret etmişti. Senusi'ye göre aksi yönde hareket edilirse, düşmanın yararına İslam'ın zararına bir iş yapılmış olacaktı (*Vakit*: 23 Kanun-i Sani 1923).

1923 Kasım ayında Ankara'dan ayrılan Senusi'nin Kahire'ye yerleştiği haberleri yayılsa da bunlar bir dedikodudan ibaret kalmıştı. Hicaz'a giden Senusi, Abdülaziz Bin Suud'un büyük iltifatına mazhar olmuştu. Yazları Medine, kışları Mekke'de oturan Senusi, 1933'de Medine'de vefat etmişti (Koloğlu 1981: 150).

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu merkeze uzak olması sebebiyle ihmal ettiği uzak vilayet halkından büyük bir muhabbetle yakın alaka görmüştür. İmparatorluk, o bölgede hâkim olan Senusi Tarikatı'nın kurucularından kendi davasına büyük yardımlara tanıklık etmişti. Trablusgarp Savaşı sırasında İtalyanlara karşı savaşa giren Senusiler özelde Şeyh Ahmet Senusi, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki son toprağını bırakmasından sonra dahi I. Dünya Savaşı sırasında emperyalizm karşısında Türklerle omuz omuza mücadele etmişti. Senusi, mütareke ile birlikte İmparatorluğun tasfiyesinin aşikâr olduğu dönemde Ankara'ya gelmiştir. Yerel giysiler içinde kürsülere çıkan, Milli Mücadele için asker toplanmasına yardımcı olan Senusi, vaazlarında İstanbul Hükümeti'ni eleştirmiştir. Diğer taraftan Senusi, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının haklılığını adeta tüm İslâm Âlemi'ne haykırmaktan geri durmamıştır. Vaazlarında Anadolu'daki Milli Mücadele'yi Hristiyan devletlere karşı adeta bir cihat olarak gören Senusi, bu misyonuyla Milli Mücadele'nin manevi cephesine destek vermişti. Mustafa Kemal Paşa, Senusi'nin manevi nüfuzundan Irak ve Suriye'ye karşı yaptığı propaganda faaliyetinde istifade etmişti. Nitekim, emperyalizme karşı savaşta, İslâm birliği fikri çerçevesinde, Mustafa Kemal Paşa ile birlikte hareket edilmesini isteyen Senusi'nin faaliyetleri İngiliz ve Fransızlarda kaygı uyandırmıştı. Elbetteki Mustafa Kemal Paşa da bu durumu ustalıkla kullanmayı bilmiştir. Milli Mücadele yıllarında İtalyanlar Anadolu'dan ayrılırken savaş sonrasındaki askeri malzemelerini Türkiye'ye bırakarak çekilmişlerdi. Şeyh Senusi'nin Güney Anadolu'daki bazı faaliyetleri İtalyanları rahatsız ettiğinden, bu durum Ankara Hükümeti'ne iletilmişti. İtalyan dostlu-

ğunu zedelemek istemeyen Ankara Hükümeti, Trablusgarp'a dönük faaliyetleri resmen ortaya konulamayan Senusi'ye açık destek vermekten çekinmiştir. Lozan Antlaşması'na rağmen Türkiye'de bazı komitelerin Trablusgarp'taki bağımsızlık mücadelesine destek verdiğini öne süren İtalyanlara, tereddütlerinde haksız oldukları iletilmişti. Elbetteki, Senusi'den doğup büyüdüğü vatan topraklarını unutmaması beklenemezdi. Panislâm fikrini her zaman bir slogan olarak yaşayan, Türk Milleti'ne gönülden bağlı olan Senusi, hayatı boyunca Türkiye'nin Kuzey Afrika'daki en önemli destekçisi olmuştur.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
- Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi (A.MKT. MHM)
- Hariciye Şifre (HR.SFR)
- Babıali Evrak Odası (BEO)
- Hariciye Siyasi (HR.SYS)
- Dahiliye Nezareti Kalemi Mahsus (DH.KMS)
- Dahiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Kalem-i Hususi (DH.EUM.KLH)
- Hariciye İstanbul Murahhaslığı (HR. İM)
- Türk İnkılap Tarihi Arşivi (TİTE)

Gazeteler ve Dergiler

- Hakimiyet-i Milliye*
- İkdam*
- Peyam-i Sabah*
- Sebilürreşad*
- Tevhid-i Efkâr*
- The New York Times*
- Vakit*

Resmi Yayınlar

- TBMM Zabıt Ceridesi*

Eserler

- Ahmet İzzet Paşa (1993). *Feryadım*. İstanbul: Nehir Yay.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri* (2004). İstanbul: Kaynak Yay.
- Avanas, Ahmet (1998). *Milli Mücadele'de Konya*. Ankara: ATAM Yay.
- Bayar, Celal (1966). *Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Giriş*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Çelebi, Mevlüt (2002). *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*. Ankara: Atam Yay.
- Duru, Orhan (2001). *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*. İstanbul: İş Bankası Yay.

- Ertürk, Hüsamettin (1996). *İki Devrin Perde Arkası*. Haz. Samih Nafiz Kansu. İstanbul: Sebil Yay.
- Gülmez, Nurettin (1999). *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün*. Ankara: ATAM Yay.
- Utkan Kocatürk (1983). *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*. Ankara: TTK Yay.
- Hülagü, Metin (2008). *İslam Birliği ve Mustafa Kemal*. İstanbul: Timaş Yay.
- İrtem, Süleyman Kani (2004). *Meşrutiyetten Mütarekeye*. Haz. Osman Selim Kocahanoglu. İstanbul: Temel Yay.
- Jaschke, Gotthard (1972). *Yeni Türkiye'de İslâmlı*. Ankara: Bilgi Yay.
- Jumaly, Qassam Kh. Al (1999). *Irak ve Kemalizm Hareketi*. Yay. İzzet Öztoprak. Ankara: ATAM Yay.
- Koloğlu, Orhan (1981). *Mustafa Kemal'in Yanında İki Libyalı Lider: Ahmet Şerif, Süleyman Baruni*. Ankara: Libya Arap Halk Sosyalist Cemahiriyesi Ankara Halk Bürosu Yay.
- Oral, Mustafa (2005). "Şeyh Senusi'nin Kemalist Misyonu". *Toplumsal Tarih* (Ağustos): 68-75.
- Oral, Mustafa (1996). "Ulusal Bağımsızlık Savaşı Yıllarında Türkiye'de Hilafet ve Saltanat Sorunu". *Atatürk Yolu Dergisi* VI/18: 68-75.
- Önder, Mehmet (1953). *Milli Mücadele'de Konya Delibaş Hadisesi*. Konya: Yeni Kitap Yay.
- Özel, Sabahattin (2009). *Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'ya Karşı İngiliz Ajanları ve İşbirlikçileri Casustur Casus*. İstanbul: Derlem Yay.
- Sonyel, Salahi R. (2007). *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı*. Ankara: ATAM Yay.
- Sonyel, Salahi R. (1986). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*. Ankara: TTK Yay.
- Söylemezoğlu, Galip Kemali (1955). *Hariciye Hizmetinde 30 Sene*. İstanbul: Maarif Basımevi.
- Şerif, M. Muhammed vd. (1991). *İslam Düşüncesi Tarihi*. İstanbul: İnsan Yay.
- Şimşir, Bilal (1981). *Atatürk İle Yazışmalar (1920-1923)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Şimşir, Bilal (1979). *İngiliz Belgelerinde Atatürk*. Ankara: TTK Yay.
- Tanyol, Cahit (1981). *Atatürk ve Halkçılık*. Ankara: İş Bankası Yay.
- Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Lozan* (1973). Ankara: Dışişleri Bakanlığı Planlama Genel Müdürlüğü Yay.
- Üzen, İsmet (2007). *Birinci Dünya Savaşı'da Kanal Seferleri (1915-1916)*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Yavuz, Bige (1994). *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri*. Ankara: TTK Yay.

In the Light of New Documents Sheikh Sunusi in Turkish National Struggle*

Cengiz Mutlu**

Abstract

In the years of national struggle, many religious men provided essential services to ensure the recovery of the nation's independence from the occupation. One of them was Sheikh Senusi who had thrown into the fight with the Ottoman Empire since the Tripoli War. Sheikh Senusi played a dominant role in Ankara Government's propaganda activities in both Anatolia and the Middle East in Armistice years. Turkey lost Libya in Tripoli War but his interest wasn't undiminished. Indeed, even in the presence of Sheikh Senusi in Turkey had caused concern Italians.

Keywords

National Struggle, Senusi, Ankara, Iraq, Syria, propaganda.

---

* Date of Arrival: 08 August 2016 – Date of Acceptance: 24 November 2016

You can refer to this article as follows:

Mutlu, Cengiz (2019), "Yeni Belgeler Işığında Türk Milli Mücadelesi'nde Şeyh Senusi". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 88: 55-82.

** Assoc. Prof. Dr., Sakarya University of Applied Sciences, Karasu Vocational School – Sakarya/ Turkey

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1192-8528>

cengizmutlu@sakarya.edu.tr

Роль шейха Сенуси в национальной борьбе Турции в свете новых документов*

Дженгиз Мутлу**

Аннотация

Во время борьбы за независимость Турции многие религиозные деятели внесли важный вклад в борьбу за освобождение страны от оккупации. Одним из них был шейх Сенуси, который еще с Итало-турецкой войны сражался вместе с Османской Империей. В мирное время шейх играл важную роль в пропагандистской деятельности по поручениям правительства Анкары в Анатолии и на Ближнем Востоке. Хотя Турция и потеряла Ливию в Итало-турецкой войне, шейх не потерял интереса к Ливии. Одно лишь его присутствие в Турции беспокоило Италию.

Ключевые слова

борьба за независимость, Сенуси, Анкара, Ирак, Сирия, пропаганда

* Поступило в редакцию: 8 август 2016 г. – Принято в номер: 24 ноябрь 2016 г.

Ссылка на статью:

Mutlu, Cengiz (2019). “Yeni Belgeler Işığında Türk Milli Mücadelesi’nde Şeyh Senusi”. *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 88: 55-82.

** Доцент, Университет прикладных наук Сакарья – Сакарья / Турция

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1192-8528>

cengizmutlu@sakarya.edu.tr